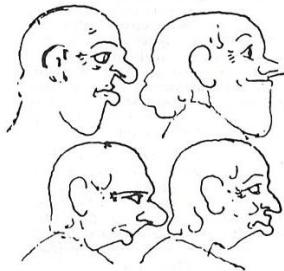

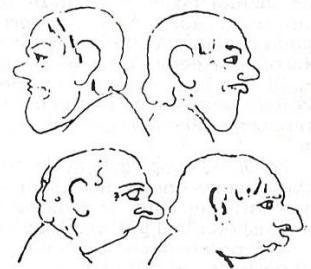
prinuda

robert nozik

U ovom radu nastojim da razjasnim pojам prinude i neke pojmove koji su povezani sa njim. Mada se radi o zanimljivom i izazovnom zadatku, ja ga ne obavljam radi njega samog. Prvenstveno me zanimaju one upotrebe za koje takvo pojašnjavanje može da važi, i ona pitanja na koja čemo lakše pružiti odgovor uz pomoć ovog objašnjenja (pitanja koja se razlikuju od sledećih: šta su nužni i dovoljni uslovi da bismo mogli da kažemo da P prisiljava Q-a da ne čini radnju A, ili da P prijeti Q-u). U ovom tekstu neću biti u stanju sa doguram tako daleko, pa ču se više baviti izoštrevanjem oruđa nego njegovom upotrebot.

milan blanuša

Sledeće istraživanje¹ prinude je zamišljeno kao uvod u jednu dužu studiju o slobodi, čije će glavne teme biti razlozi koji opravdavaju zašto nekog lišavamo slobode da čini neko djelo i zašto takvo lišavanje slobode zahtijeva opravdavanje. Iako je prinuda u bliskoj vezi sa slobodom (neki autori određuju slobodu kao odsustvo prinude), ona ipak ne iscrpljuje polje neslobode. Štaviše, prisiljavanje nekog da ne učini određenu radnju niti je nužan niti dovoljan uslov neslobode za njeno činjenje. Da to nije nužan uslov, pokazuju sledeći primjeri:

(a) Čovjek pljačka banku, pri čemu ga hvataju i kažnjavaju. Da je zasigurno znao da će ga uhvatiti i kazniti, on to ne bi činio. Pošto ne zna da će ga uhvatiti i kazniti, on pljačka banku. On nije bio sloboden da pljačka banku, mada nije postojala prinuda da to ne čini.

(b) Ništa me nije prisiljavalo da ne ubijem nekog slušaoca na Kolumbiji dok sam čitao ovaj tekst, mada nisam bio sloboden da to učinim.

(c) Ako Vas namamim u sobu u Njujorku i ostavim tamo zarobljenog time Vas ne prisiljavam da ne idete u Čikago mada Vam oduzimam slobodu da to učinite.

Sledeći primjer pokazuje da biti prinuden na nečinjenje radnje A nije dovoljan uslov neslobode za njeno činjenje: Prijetite mi da čete me otpustiti sa posla ako učinim radnju A.

Zbog ove prijetnje ja odustajem od radnje A i priuden sam da je ne učinim. Međutim, ja ne znam da me vi varate. Vi zname da nema nikakvog načina da ostvarite ovu prijetnju, a ne biste je ostvarili i da je to moguće. Nije mi nedostajala sloboda da učinim radnju A (mada sam, bez sumnje, mislio da mi nedostaje), iako sam bio prisiljen da je ne činim. Ponovimo još jednom: iako prinuda ne iscrpljuje pojam neslobode, ona je očigledno u veoma bliskoj vezi sa njim.²

U ovom radu nastojim da razjasnim pojam prinude i neke pojmove koji su povezani sa njim. Mada se radi o zanimljivom i izazovanom zadatku, ja ga ne obavljam radi njega samog. Prvenstveno me zanimaju one upotrebe za koje takvo pojašnjavanje može da važi, i ona pitanja na koja čemo lakše pružiti odgovor uz pomoć ovog objašnjenja (pitanja koja se razlikuju od sledećih: šta su nužni i dovoljni uslovi da bismo mogli da kažemo da P prisiljava Q-a da ne čini radnju A, ili da P prijeti Q-u). U ovom tekstu neću biti u stanju da doguram tako daleko, pa ču se više baviti izoštrevanjem oruđa nego njegovom upotrebot.

I konačno, još jedna uvodna napomena, upozorenje ili izvinjenje. Ovaj rad o prinudi je istraživačka studija, koja ima za cilj da postavi neka pitanja i nagoniosti neke probleme. Za mnoge od ovih pitanja i

problema nudim provjerene odgovore i rješenja, a neke ostavljam otvorenim. Bio bih zadovoljniji da sam na sve mogao da dam odgovor. Ali u filozofiji, pitanja i problemi često nadživljavaju ponudene odgovore i rješenja. Na žalost, tako je bilo i u toku pisanja ovog teksta.

USLOVI PRINUDE

Počeću sa razmatranjem pojma prinude, kakav sam dobio povezivanjem nekih stvari koje su o ovome rekli Hart i Honoreu u djelu *Uzročnost u zakonu*, zajedno sa nekim Hartovim opaskama u njezinoj *Pojmu zakona*.³ Prema ovom objašnjenju, osoba P prisiljava osobu Q da ne čini radnju A ako i samo ako

(1) P prijeti da će učiniti nešto ako Q učini A (i P zna da upućuje prijetnju).

(2) Ova prijetnja prikazuje Q-ovo činjenje A kao manje poželjan način ponašanja od nečinjenja A.

(3) P prijeti s ciljem da postigne da Q ne učini A, zeleći da Q shvati da mu je P zaprijetio.

(4) Q ne čini A.

(5) P-ove riječi ili radnje su dio Q-ovog razloga da ne čini A.⁴

1. Dio jedne rane verzije ovog rada citao sam na univerzitetima Brown i Columbia, i diskusiju koja je uslijedila bila mi je od velike korist. Takođe mi je bio dragocjen i razgovor sa profesorom Gerald-om Dworkin-onom o nekim spornim pitanjima ovog rada.

2. Ako se razmišlja o neslobodi, korisno je početi od knjige Felixia A. Oppenheim-a Dimensiona of Freedom, koja prva tri primjera takođe razvrstava kao slučajeve neslobode, ali i u četvrti. Mada smatram da ova knjiga mnogo toga rasvjetljava, ipak vjerujem da će se pravo objašnjenje neslobode znaczajno razlikovati od objašnjenja koje se u njoj nudi.

3. Hart se samo uzgred bavi prisilom, pa se ni na Honoreom ne upušta u detaljniju raspravu o njoj. Umjesto toga on se bave jednim opštim pojmom, kako da se postigne da neko nešto učini. Nema sumnje da bi oni stvari izložili tek neznačno drugačije da su se usredstvili samo na prinudu.

Uslove do kojih su oni došli ja predstavljam kao uslove za prisiljavanje nekog da ne učini neku radnju. Jasno je na koji bi se način oni morali izmjeniti da bi omogućili objašnjenje prisiljavanja nekog da ne učini neku radnju. Tokom ovog rada ja ponekad gradim neki primjer kao zamjerku nekom uslovu koji služi prilikom objašnjenja prisiljavanja nekog da ne učini nešto. Često je navedeni primjer prirodne protumačiti kao zamjerku odgovarajućem uslovu u objašnjenju prisiljavanja nekog da nešto učini. Međutim, kada se jednom uoči poenta nekog primjera, lako je smisliti drugi primjer za odgovarajući uslov, tako da ja izlazem primjere ne vodeći racuna da li se oni primjenjuju na uslov koji se tada razmatra, ili na neki drugi odgovarajući uslov.

4. Hart i Honore navode još jedan uslov: Q namjerava da ne učini A jedino zato što je znan da P-ovi prijetnji. Ovo može da nam posluži kao razlog da mislimo da je učino A zbog prijetnje. Ali Q može da se uzdrži od činjenja A zbog prijetnje čak i ako je odučio da ne učini A prije nego što je saznao za prijetnju. Na primjer, Q sutra namjerava da posjeti prijatelja. P mu prijeti smrću ako ne posede u posjetu. Q tada sazna da njegov prijatelj ima zaraznu bolest koja je takva da ga Q ne bi posjetio da nije prijetnje. Q odlazi u posjetu zbog P-ove prijetnje, mada je imao namjeru da to učini i prije nego što je saznao za prijetnju, i u jednom momenatu tu namjeru nije ni izgubio. Međutim navedeni Hart-ov Honore-ov uslov nije zadovoljen može se reći da je P prisilio Q-a da posede u posjetu.

5. Ili da pomenu slučajevne anonimnih prijetnji: Q zna da je neko zaprijetio da će učini nešto pomenuto pod (1), ako on učini radnju A.

6. Ne treba pridavati preveliku važnost riječi posljedica. Ponekad će više odgovaravati ako kažemo „rezultat“, „ishod“, „stanje stvari“, „dogadaj“, itd. To bismo vjerovatno najbolje mogli da iskažemo riječima: „stvar za koju je P zaprijetio da će je izzavati.“

7. Ovaj uslov zahtijeva dalje dotjerivanje da bi mogao da pokrije i sledeće slučajevje. P-ovi poznati da Q želi da izbjegne njegov uticaj putem prijetnje posljedice samo zato što bi ovo dovelo do neke druge posledice steine za

SLOBODA I PESIMIZAM

Cini se da navedenih pet uslova nisu dovoljni za postojanje prinude. Na primjer, P zaprijeti Q-u govorči mu da će stijena pasti i ubiti ga ako Q izvede određenu radnju. P misli da Q zna za ovaj njegov (P-ov) ozloglašeni način ubijanja ljudi, ali Q misli da mu P govorci o nekom čudnom prirodnom zakonu koji važi nezavisno od ljudskih djela. Naime, kad god neko izvede ovu radnju, stijena pada i ubija ga. Dakle, Q razumije P-ove riječi kao upozorenje, a ne kao prijetnju. Ako se Q uzdrži od činjenice te radnje, P ga nije na to prinudio, mada je svih pet uslova zadovoljeno. Ovo nam ukazuje na potrebu za dodatnim uslovom:

(6) Q zna da je P zaprijetio da će uraditi nešto spomenuto pod uslovom (1), ako on učini radnju A.⁵

Nije sasvim jasno da li su do sada pobjorani uslovi dovoljni. Ti prijetiš da ćeš učiniti nešto ako ja učini A, misleći da ja ne želim da to bude učinjeno. U stvari, ja nemam ništa protiv toga ili to, čak, priželjkujem. U svakom slučaju, shvatam da te moje činjenje A veoma uzinemirava, pošto se mi uputio prijetnju, i da ćeš biti veoma zabrinut ako ja učinim a (ne radi se o tome da ćeš odlučiti da budeš zabrinut da bi me kaznio). Pošto ne želim da te uzinemirim uzdržavam se od radnje A. Nisi me prisilio da ne učinim A, mada izgleda da su svi pobjorani uslovi zadovoljeni. Naročito izgleda da su zadovoljeni važni uslovi (5) i (2). Ili, ako bismo mogli da ih protumačimo tako kao da nisu zadovoljeni, bilo bi dobro da razjasnimo ovo tumačenje tako što ćemo uslove (5), (1) i (2) zamijeniti sa:

(5) Dio Q-ovog razloga da ne učini radnju A jeste izbjegavanje onog ishoda⁶ (ili umanjivanje njegove vjerovatnoće) čijim je izazivanjem P zaprijetio, ili onog ishoda koji je P već izazvao.⁷

(1) P prijeti da će izazvati ili je već izazvao određenu posledicu ako Q učini A (i zna da prijeti da će ovo učiniti).

(2) Radnja A se zbog posledice kojom se prijeti pokazuje kao stvarno manje poželjan način ponašanja za C-a nego što bi to bila bez ove posledice.

Mora li P da prijeti da bi postigao da Q ne učini A? Mora li se zadovoljiti uslov (3)? Pod običnim okolnostima uslov (3) će biti zadovoljen. Na primer, drumski razbojnik kaže: »Ako mi ne daš svoj novac, ubiću te«, koristeći ovu prijetnju da bi postigao da mu predam svoj novac. Pretpostavimo da vršimo eksperiment za Istraživački savjet društvenih nauka, da bismo ispitali ponašanje ljudi prilikom susreta sa drumskim razbojnikom. Nama je svejedno kako neko reaguje na našu prijetnju (ako nam preda novac, mi ga moramo vratiti preko Istraživačkog savjeta društvenih nauka; ako odbije da nam preda novac, mi smo ovlašćeni da ga ubijemo i pretpostavimo da nemamo moralnih skrupsula da to i učinimo). Mi ne izgovaramo riječi »novac ili život« s namjerom da od njega iznudimo novac, već da bismo prikupili podatke. Možemo čak pretpostaviti da ga ja smatram vrlo hrabrim i da se kladim sa nekim da će on odlučiti da se odupre i biti ubijen. Pošto sam se opkladio, ja želim da mi on ne preda novac, i ne prijetim mu s namjerom da ga od njega iznudim. Dritteći u nastupu straha on mi daje novac. Očigledno je da smo ga na to prisili. Ovo nagovještava zamjenu uslova (3) tajnim složenijim uslovom:

Dio P-ovog razloga što je izazvao neku posledicu ili što se odlučuje da je izazove, ako Q učini A, je to što P vjeruje da ova posledica čini Q-ovo opredjeljenje za radnju A manje povojnjim (tj. P vjeruje da ova posledica čini P-ovo opredjeljenje za A gorim, ili vjeruje da Q vjeruje da ova posledica to čini).⁸

Primjer Istraživačkog savjeta društvenih nauka zadovoljava ovaj uslov, pošto je dio razloga istraživača da odluče da ubiju Q-a ako im ne preda novac, njihovo vjerovanje da ovaj eventualni ishod čini Q-ovu odluku da im ne preda novac veoma nepovoljnom.

Formulisani uslov nije dovoljno širok, pošto želimo da pokrijemo i sledeće slučajevе: P nije odlučio da ostvari posledicu ako Q učini A, nego se pretvara. P niti namjerava niti ne namjerava da ostvari posledicu ako Q učini A. Ovo vodi razdvajajući sledećeg uslova od prethodnog:

Ako P nije odlučio da izazove posledicu, ili ako je već doveo do nje, u slučaju da Q učini A, tada će P-ov razlog (njegov dio) da kaže da će izazvati posledicu, ili razlog što ju je već izazvao, ako Q učini A, biti taj što će (P vjeruje) Q vjerovati da mu ova posledica, opredjeljenje za radnju A čini gorim.⁹

Pošto mogućnost za zamjerku da je ovaj disjunktivni uslov izlišan, jer je izgrađen na pojmu prijetnje, i otuda slijedi iz uslova (1). Naime, može se reći, da ako ovaj uslov nije zadovoljen, kada P-ovi razlozi ili motivi nisu onakvi kao što je rečeno, onda P nije zaprijetio Q-u. Više ču o ovome reći kasnije.

Izgleda da pobjorani uslovi još uvek nisu dovoljni. Razmotrimo slučajevе kada Q želi da uradi A sa namjerom da postigne x, i P kaže da će u tom slučaju

on (P) učiniti nešto što će onemogućiti da se ovom radnjom postigne x. Radnja A na ovaj način postaje stvarno manje poželjna za Q-a (možemo da pretpostavimo da Q sada više nema razloga da učini A), mada ostali uslovi mogu da budu zadovoljeni. Ipak, bar neki slučajevi ove vrste (»Ako kažeš još jednu riječ, isključi moj slušni aparat«), nisu primjeri prinude.¹⁰

Slučajevima ove vrste potreban je sledeći uslov:

(7) Q vjeruje, i P vjeruje da Q vjeruje, da će ishod¹¹ P-ove prijetnje, u slučaju da Q učini A, učiniti Q-u više štete, nego ako Q ne učini A i P ne ispunji prijetnju.¹²

Prilikom primjene ovog uslova i odlučivanja u kojoj je mjeri Q učinivši A, osuđio želeni cilj X, mora se zanemariti Q-ov uzaludni napor, poniranje zbog neuspjeha da postigne X, i (u nekim slučajevima) Q-ove propuštene mogućnosti. Slično tome, u odlučivanju koliko bi dobro, a koliko rđavo bilo da Q ne učini A, i time ne doveđe do toga da P ostvari prijetnju, mora se zanemariti bilo kakvo žaljenje koje bi Q mogao osjetiti zbog nečinjenja A.¹³

Prema našem razjašnjenju iskaza »P prisiljava Q-a da ne čini A«, sledeći slučajevi nisu slučajevi u kojima P prisiljava Q-a da ne čini A.

(1) Q pogrešno čuje P-a kako mu kaže: »Novac ili život«, i daje mu novac, mada je P rekao nešto sasvim drugo, ili je ovo izgovorio kao pitanje na nešto što mu se učinilo da je Q rekao itd.

(2) P ne govori engleski jezik, ali je iz nekog filma zapamtio rečenicu »Novac ili život«, iako ne zna šta ona znači. Prijateljski, P upućuje ovu rečenicu Q-u koji sedi pored njega u baru (možda baš dok mu počakuje svoj neobični nož sa željom da mu se Q divi).

Q mu daje novac.

(3) Q ulazi u sobu i ne zna da se u susednoj sobi nalazi kasetofon na kojem se vrti traka iz nekog filma. Q čuje rečenicu: »Ostavi sav svoj novac na stolu i napusti prostoriju ili će te ubiti.« Q stavlja svoj novac na sto i odlazi.

Smatram da u ovim slučajevima P ne prisiljava Q-a da preda svoj novac iako Q oseća i misli da je prisiljen na to. (U trećem slučaju ne postoji ni moguća osoba P koju bismo mogli uzeti u obzir). Oni koji odbijaju da prihvate ovo, mogu zastupati stanovište da iako P ne prisiljava Q-a da preda novac, ipak je Q prinuden da to učini. Pristalica tog stanovišta bi potekao da su iskazi »Q je prisiljen da učini A« i »postoji P koji prisiljava Q-a da učini A«, ekvivalentni. On bi bjerovatno preporučio da smatramo da je Q prisiljen da učini A ako i samo ako

(1) Postoji P koji prisiljava Q-a da učini A.

(2) Q opravdano vjeruje da postoji P koji mu prijeti da

će izvesti posledicu koja u velikoj mjeri pogoršava njegovo opredjeljenje da ne učini A (i vjeruje da P ima odgovarajuće razloge i namjere), te (dio) Q-ovih razloga da učini A jeste da izbjegne ili umanji vjerovatnošću ovog ishoda kojim mu se, po njegovom vjerovanju prijeti.

Moram da napomenem da se prijetnja ne mora iskazati riječima. Ponekad iz samih radnji može biti očigledno o kojoj je prijetnji riječ, ili bar može biti jasno da će se dogoditi nešto nepoželjno ukoliko se ne izvede određena radnja. Na primjer, članovi ulične bande uhvataju člana suparničke bande i pitaju ga gdje kriju oružje. On odbija da kaže, i oni ga pretukuju. Ponovo pitaju, on ponovo odbije, ponovo ga pretukuju. I tako sve dok ne kaže. On je bio prisiljen da kaže. Njegovi neprijatelji nisu moralni da kažu: »Ako nam ne kažeš, nastavljemo da te tučemo ili ćemo uraditi čak nešto gore.« Ovo je svima sasvim jasno iz same situacije. U mnogim situacijama sam čin nasilja svaka strana jasno shvata kao prijetnju dalje primjene nasilja ukoliko žrtva ne popusti. Ništa ne mora da se kaže.¹⁴ Možda zbog ovakvih razloga neki autori (npr. Bei) kažu da svaki akt nasilja konstituiše prisilu. Ja mislim da je to pogrešno. Ako grupa pijanih napasnika pride neznancu i pretuče ga ili ga čak ubije, ovo ne mora biti prisilu. Jer, nije moralna postojati ni implicitna prijetnja nastavljanja nasilja ako se osoba ne povinuje njihovim željama. Slučaj u kojem grupa pijanaca prilazi neznancu i ubije ga zaista bi teško mogao da se smatra slučajem prisilne.

Pošto drugi tip situacija vrlo sličnih ovima kojima smo se do sada bavili, i za koje se mogu ponuditi slični uslovi. Imam na umu slučajeve gdje nikо ne prijeti da učini neko zlo Q-u ako on uradi A ali neko je tako postavio stvari da se automatski čini zlo ako Q učini A. Ne radi se o tome da će ja ako ti učiniš A, izvesti posledicu koja je po tvom shvatanju loša, već je sada činim nešto (činjenje koje nije uslovljeno tvójim činjenjem A) što je takvo da ako ti uradiš A, pošto sam ja ovo učinio doći će do ishoda koji ti smatraš lošim.¹⁵ Mada se u ovakvim situacijama osoba odvraća od nekog činjenja, meni nije očigledno da je ona pri-

p-a, koju Q želi da izbjegne [samo iz brige za P-ov dobrotlj]. Na primjer, Q se uzdržava od radnje A zato što zna da će P-u biti veoma nepriyatno da izvrši prijetnju, a Q ne zeli da se to dogodi. Q se uzdržava od radnje A, suočen sa P-ovom prijetnjom da će ga otpustiti, zato što zna da će P bankrotirati ako Q ne bude radio za njega, a on ne želi da se to dogodi. Ovdje neću ulaziti u detalje principa koji sve ovo ne bi računao u slučajevima prijetnje.

8. Uključio sam ovaj uslov pošto mogu da ti prijetim posljedicom za koju ne vjerujem da stvarno pogorsava tvój izbor da učiniš radnju A, ali za koju znam da ti vjeruješ da to čini. U slučaju kada sama prijetnja predstavlja uzrok vjerovanja neke osobе da je neki ishod gori od nekog drugog, javljaju se mnoga pitanja. Na primjer, agent Gestapo, islijedujući zatvorenika, vjeruje da su oni učinili koncentracijsku logoru podjednako lošu, i u početku zatvorenik vjeruje isto. Agent Gestapo prijetecim glasom kaže zatvoreniku da će ga u svakom slučaju poslati u koncentracijski logor, ali da će ga poslati u prvi ako bude saradivao, a u drugi ako ne bude saradivao. U ovom slučaju imamo prijetnju koja je uzrok zatvorenikovog vjerovanja da je drugi logor rđaviji od prvog.

Mogao sam još malo da pročistim ovaj uslov da bih izšao na kraj da slučajevima u kojima je P-ov razlog (dio razloga) da doneši neku odluku isti kao što je opisano u dotičnom uslovu, ali ovaj razlog (dio razloga) propada i P se prilikom donošenja odluke oslanja na sasvim drugi razlog, pa zatim objavljuje što je odlučio. Možda bi bilo prikladnije da se kaže: P-ov razlog (dio razloga), u vrijeme kada obaveštava Q-a da će dovesti do neke posljedice ili kada je do nje doveo, ako ovaj učini radnju A, ili u vrijeme kada planira da dovede do posljedice ili je do nje doveo, ako Q učini A, jeste da P vjeruje ...

Uslov koji se nalazi u tekstu trebalo bi potuniti ili proširiti tako da pokrije i slučajev u kojima pogoršavanje Q-ovog izbora da učini radnju A nije dio P-ovog razloga da odluci da dovede do neke posljedice u slučaju da Q učini A, nego se prije radi o:

[a] P oduzice da izazove neku posljedicu ako Q učini radnju A zato jer vjeruje da ima dužnost ili obavezu da tako postupi.

[b] P zna da će ova posljedica pogoršati Q-ov izbor da učini radnju A.

[c] Dio razloga zbog kojeg P izaziva neku posljedicu u slučaju da Q učini A, za što je u početku mislio da je njegova dužnost ili obaveza, ili nastavlja da tako misli, jeste taj, da ova posljedica pogoršava Q-ov izbor da učini radnju A.

9. Ovu disjunkciju označimo kao uslov 3. Tako potpuni uslov 3. Tako potpuni uslov 3 glasi: P-ov razlog (dio razloga) da odluci jeste ..., ili, ako P nije odlučio, P-ov razlog (dio razloga) da kaže jeste ... Alternativni uslov bi bio ovakav: P-ov razlog (dio razloga) da nešto je oispisano, ali dio njegovog razloga da kaže Q-u da će dovesti do posljedice ako ovaj učini A, ili da pogorš... Ovaj uslov razlikuje se od uslova kojim se trenutno bavimo i koji važi za slučajev u kojima je P odlučio da izvede stvar kojom je zaprijetio ako Q učini A, i nijedan dio njegovog razloga ili motiva nije kao što je oispisano, ali dio njegovog razloga da kaže Q-u da će dovesti do posljedice ako ovaj učini A, jeste taj da pridobije Q-a da ne učini A. Teško mi je da se odlučim između ovih uslova, mada sam više sklon onom koji se nalazi u tekstu. Primer povodom kojeg se uslov iz teksta i naveden alternativni uslov razilaze razmatrao sam [kao slučaj 3] u odjeljku Prijetnje i upozorenje.

10. S obzirom na prinudu, potrebno je uočiti razliku između izričaja upućenih čovjeku koji namjerava da učini A da bi doveo dox:

[1] Ako učiniš A, ja će učiniti nešto što [upravo] sprečava da tvoga radnju A dovede do x.

[2] Ako učiniš B, ja će učiniti nešto što bi u slučaju da učiniš A, [upravo] sprječilo da tvoga radnju A dovede do x.

11. Već sam napomenuo da ne bi trebalo rijeći posljedicu pridavati veliku težinu. Ovdje razmatramo slučajevе koji nas lako dovode u iskušenje da kažemo da P ne prizove nikakvu posljedicu. On samo sprečava Q-a da ostvari neku posljedicu.

12. Jasno je za mnoge razmatrane primjere, da ako Q ne učini A, i P učini radnju koja bi sprječila da Q-ova radnja A dovede do posljedice x, da je Q učinio A [nije uvjet moguće da P učini A] da je to prije. Ako grupa pijanih napasnika pride neznancu i pretuče ga ili ga čak ubije, ovo ne mora biti prisilu. Jer, nije moralna postojati ni implicitna prijetnja nastavljanja nasilja ako se osoba ne povinuje njihovim željama. Slučaj u kojem grupa pijanaca prilazi neznancu i ubije ga zaista bi teško mogao da se smatra slučajem prisilne.

[1] Računaće se da je Q prinudjen u slučaju kada se uzdržava od radnje A zato što mu je P zaprijetio da će učiniti B ako on učini A, prijeđuće je B takva radnja koja samo sprečava da Q-ova radnja A dovede do posljedice x, ako Q učini A, i takva da Q-u nanosi veliku štetu ako ne učini radnju A.

[2] Neće se računati da Q nije prinudjen u slučaju kada se uzdržava od radnje A zato što mu je P nečim zaprijetio ako učini A, a to je nešto što steti Q-u samo ako učini A.

siljena da nešto ne učini. Ako je to prinuda, onda bi objašnjenje prinude glasilo da P prisiljava Q-a da ne učini A ako i samo ako su oba od dva skupa uslova zadovoljena.¹⁷

Smatram da slučaju ovog tipa situacija, više nego kod ranije razmatranih, moramo shvatiti sledeće: »Ako ti uradiš A, ja ćeš dobiti srčani napad, ili postoji vjerovatnoća p da ćeš ga dobiti. Imam na umu slučaj kada majka ne **bira** da dobije srčani napad ako njen sin uradi A, niti da uradi nešto što bi dovelo do njega ili povećalo njegovu vjerovatnoću. Ona samo zna da će ga dobiti (ili da je vjerovatnoća p). Izgleda mi da majčin iskaz nije uvjernljivo sačinjen kao prijetnja da će nešto (izabrati) da učini ili da dovede do posledice ako njen sin učini A. Poslužimo se jednim razlikovanjem o kojem će kasnije biti više riječi: ono što majka izgovara nije prijetnja, već upozorenje. Ako posmatramo samo prvu vrstu situacija, zaključićemo da majka ne prisiljava sina da ne čini A. Ali ovaj primjer se može uvjernljivo posmatrati kao slučaj druge vrste situacije, u kojima prije nego što Q učini A, P čini nešto upoznajući Q-a s tim što, pogoršava Q-ov izbor da učini A. Ako se ovo računa kao prinuda, tada majka može prinuditina sina. U ovom slučaju trebalo bi da se usredstimo na majčine riječi, koje prethode sinovljevom činjenju A, kojima mu saopštava da dobiti ili da je vjrovanato da će imati srčani napad ako on učini A. I bez ovakve njene načave možemo pretpostaviti da bi posljedice sinovljevog činjenja A bile: izvjesna vjerovatnoća da će majka dobiti srčani udar, izvjesna vjerovatnoća sinovljevog osjećaja krivice (vjerovatnoća njegovog uvidanja zašto je ona, umrla i vjerovatnoća da će se svakako osjećati krv jer je uradio nešto što se njoj nije svidalo, nakon čega je umrla) i izvjesna vjerovatnoća da radnja A proizvede neke sasvim lijepe posljedice. Takođe možemo pretpostaviti da majčina načava značajno mijenja posljedice sinovljevog činjenja radnje A. Jer sada postoji neka vjerovatnoća da će ona umrijeti, i da će se on osjećati **strašno** krvim (jer je zanemario njeno upozorenje). Čak i ako ona ne umre zbog njegovog činjenja A, nijeće uznemiravati ova mogućnost i on će se osjećati krvim što čini A, tj. nešto za šta zna da je uznemirava. Njeno upozorenje prije njegovog činjenja A pogoršava ishod ove radnje. Štaviše, ako pretpostavimo da je jedan od razloga njenog upozorenja bio pogoršanje ishoda, i da je jedan od sinovljivih razloga da ne učini A bio ovo pogoršanje ishoda, onda imamo situaciju druge vrste. Ako se ova vrsta situacija računa kao prinuda, tada je sin bio prinuden da ne čini A.¹⁸

SPOREDNI SLUČAJEVI PRINUDE

Do sada sam se bavio najvažnijim dijelom ili sa mom srži pojma prinude, i, da bih izbjegao is tovremeno bavljenje sa previše problema, govorio sam samo o nužnim i dovoljnim uslovima za prinudu. Vjerujem da ipak postoji još slučajeva prinude koji sami po sebi ne zadovoljavaju do sada razmatrane uslove. To su oni slučajevi prinude koji se nalaze u izvjesnim određivim odnosima prema glavnim slučajevima prinude.¹⁹ Složen je zadatak jasno izložiti ove odnose. Iskazi koji slijede pokazuju područja u kojima se moraju formulisati principi. Ne tvrdi se da su ovi iskazi formulacije do kojih bi se eventualno stiglo, niti da iskazi koji slijede iscrpljuju oblast za koju se principi moraju formulisati. Ponoviti: dolje izloženi iskazi imaju za cilj da naznače područja za koja se moraju formulisati principi a **nisu** dati kao ispravne formulacije principa u ovim područjima. Očekivao bih da će se nakon prikladne formulacije tih principa moći ponuditi rezervirna definicija pojma »P prisiljava Q-a da učini A«, koja bi počinjala nabranjem uslova pominjanih u prethodnom razmatranju glavnih slučajeva prisile.

(1) Ako P prisiljava Q-a da učini A, i »A« sadrži kao svoj deo referirajući izraz »r₁ = , a »B« se može debit u zamjenom referirajući izraza »r₂ = za »r₁« u

»A«, tada i »r₂« i »r₁« imaju isti referent, i »r₁« se očigledno nalazi u »Q čini A«, tada P prisiljava Q da učini B.²⁰

(2) Ako P prisiljava Q-a da učini A, i nužna je istina da ako neko učini A on čini B, a nije nužna istina da ako neko učini bilo šta on čini B, onda P prisiljava Q-a da učini B.

(3) Ako P prisiljava Q-a da učini A, i logički je zakonita istina da ako neko učini A on čini B, a nije logički zakonita istina da ako neko učini bilo šta on čini B, onda P prisiljava Q-a da učini B.

(4) Ako P prisiljava Q-a da učini A, i ako je jedini način da neko učini A taj da učini ili B₁ ili B₂ ili . . . , B_n, onda P prisiljava Q-a da učini B₁ ili B₂ ili . . . , B_n.²¹

(5) Ako P prisiljava Q-a da učini A, i ako je jedini način na koji Q može da učini A taj da učini ili B₁ ili B₂ ili . . . , B_n.

B₂ ili . . . , B_n, onda P prisiljava Q-a da učini B₁ ili B₂ ili . . . , B_n.²²

(5) Ako P prisiljava Q-a da učini A, i ako je jedini način na koji Q može da učini A taj da učini ili B₁ ili B₂ ili . . . , B_n, onda P prisiljava Q-a da učini B₁ ili B₂ ili . . . , B_n.²²

(6) Ako Q može da učini A jedino čineći B₁ ili B₂ ili . . . , B_n, i Q započinje da čini A (namjeravajući da ga učini) zbog P-ove prijetnje bolnom posledicom ako ga ne učini, i Q čini jedan od B-ova (B₁) da bi uradio A, onda je Q prisiljen da učini B₁ ili B₂ ili . . . , B_n, čak i ako Q ne učini A (bilo zato što je sprječen ili što se predomislio u pogledu radnje A).

(7) Ako P prisiljava Q-a da učini B₁ ili B₂ ili . . . , B_n, i B₁ je najbolji od B-ova, jedini od B-ova kojeg je razumno učiniti, itd., i Q iz tog razloga učini B₁, onda P prisiljava Q-a da učini B₁.

(8) Ako P prisiljava Q-a da učini A i x je posledica Q-ovog činjenja A, i

onda P prisiljava Q-a da dovede do x. (Koje bi još uslove trebalo navesti u praznom prostoru?)²³

Premisama svakog od prethodnih iskaza moramo da dodamo odredbu da je (dio razloga) razlog što Q čini B (ili B₁, ili B₂ ili . . . , B_n) taj da izbjegne ili umanjiti vjerovatnoču ishoda do kojeg će P, kako je zaprijetio, dovesti (ako Q učini A). Ovo činimo zato da bismo izbjegli zaključak da je Q bio prisiljen da učini B onda kada Q čini A (djelično) zbog prijetnje, i čini B (koji stoje u nekom od pomenutih odnosa spram A) iz nekog drugog razloga.

Prijetnje i ponude

Do sada je pojam prijetnje imao glavnu ulogu. U ovom odjeljku razmatraćemo razlike između prijetnji i ponuda, a u sledećem, razlike između prijetnji i upozorenja.

Da li ćemo reći da je P prisiljav Q-a da radi za njega, ako mu za ovo ponudi osjetno više novca nego što Q zaraduje na svom sadašnjem poslu, i Q to prihvati jer želi da poveća svoje prihode? Neki autori (Hejl, Bejl) bi rekli da jeste. Prijetnja se sastoji u »dodi da radi za mene inače ti neću dati novac.«²⁴ Prema ovom stanovištu, svaki poslodavac prisiljava svoje namještene, i svaki namještene svog poslodavca (»daj mi novac inače neću da radim za tebe«), svaki prodavac svoje mušterije (»daj mi novac inače neću da ti dam ono što tražiš«), i svaka mušterija prodavca. Cini se da je jasno da pod normalnim okolnostima ovo nisu slučajevi prisile. Podstrekne i primamljive ponude, nagrade, mito, nadoknade, potkupljivanja, naplate i plate, obično ne sačinjavaju prijetnju, i smatra se da osoba koja ih prihvata nije prisiljena.

Za početak možemo da kažemo, da odgovor na to da li neko čini prijetnju ili ponudu u odnosu na neku Q-ovu radnju zavisi od toga na koji način posljedica do koje će on dovesti mijenja ishod Q-ove radnje u odnosu na to kakav bi taj ishod bio uobičajnom ili pridromnom ili očekivanom toku dogadaja. Ako se time ishod Q-ove radnje čini gorim nego što bi bio u uobičajenom ili očekivanom toku dogadaja, to je prijetnja. Dok u slučaju kada se ishod Q-ove radnje čini boljim, radi se o ponudi.²⁵ Pod terminom »očekivanje (tok dogadaja) misli se i na predviđeni i na moralno zahtjevani (tok dogadaja), tj. termin se koleba između ova dva značenja.²⁶ Ovo sasvim dobro služi u očiglednim slučajevima prijetnji i ponude. Da vidimo sada kako stoji stvar sa težim slučajevima.

(a) P je redovni snabdjevač Q-a drogom. Danas, došavši kod Q-a kaže da mu neće prodati drogu, kao što to obično čini za 20 dolaru, nego će mu je dati ako i samo ako Q pretuće određenu osobu.

(b) P je neznanac koji je posmatrajući Q-a saznao da je Q narkoman. Obojica znaju da je Q-ov redovni snabdjevač drogom tog jutra uhapšen i da P nema nikakve veze sa tim hapšenjem. Tako Q-u i kaže da će mu dati drogu ako i samo oko Q pretuće određenu osobu.

U prvom slučaju, gdje je P Q-ov redovni snabdjevač drogom, P prijeti da neće Q-u dati drogu. Uobičajeni tok dogadaja je onaj u kojem P snabdjeva Q-a drogom za novac. P prijeti da će **obustaviti** snabdjevanje, da će Q-a **lišiti** droge, ako Q ne pretuće određenu osobu. U drugom slučaju, gdje je P neznanac, P ne prijeti da neće snabdjevati Q-a drogom jer u uobičajenom toku dogadaja P to i ne čini, niti se od njega očekuje da to čini. Ako P ne da Q-u drogu on mu je ne **uskraćuje**, niti ga nje **lišava**. P nudi Q-u drogu ako zauzvrat pretuće neku osobu. Tako u drugom slučaju, P ne **prišiljava** Q-a da pretuće neku osobu, jer P ne prijeti Q-u. (Ali činjenica da P nije prisilio Q-a da pretuće određenu osobu ne znači da ne bi bilo istinito ako bi Q rekao, u nekom legitimnom smislu izraza: »Nisam imao izbora.«)

13. Napominjem da postoje još dva uslova kojima se ne bavim u ovom radu, a čije razmatranje želim da ostavim otvorenim. (Hart pomije nešto što spada u oblast prvog uslova.)

[1] Posledica kojima je P zaprijetio, Q pridaže toliku važnost da to isključuje (moralnu) težinu koju bi trebalo da pridaže nečinjenju radnje A.

Na primjer, Q koji je u beznadežnoj novčanoj situaciji i koji tek nezнатно više voli da ne ubije ljudi nego da ih ubije (on osjeća u odnosu na ubijanje ljudi ono što većina ljudi osjeća u odnosu na ubijanje muva), ubija osobu R, jer je P zaprijetio da mu neće vratiti pozajmljenih sto dolaru sve dok ne ubije R-a. Da li je P prisilio Q-a da ubije R-a?

[2] Težina koju Q stvarno pripisuje nečinjenju radnje A nije mnogo manja od težine koju bi [moralno] trebalo da pripisuje nečinjenju radnje A.

Na primjer, Q uništi R-ovu kuću, koju je ovaj vrijedno gradio, pošto mu je P nećim zaprijetio ako to ne učini, što Q smatra, i a svaku [moralno] trebalo da smatra, rđavljim od samog rušenja R-ove kuće. Ipak, Q bi tek neznatno više volio da ne uništi R-ovu kuću, prije nego da je uništi. Da li je P prisilio Q-a da uništi R-ovu kuću?

[4] Kada se neko dvoumi da li da kaže da mu članovi neke bande nećim prijete, potrebno je malo složenije objašnjenje prinude, i to u terminima implicitnih.

[5] Slediće slučaj usložnjava problem: Prepostavimo da neznanac tokom zlostavljanja kaže da će potpisati ček na 1000 dolaru ako prestanu da ga tuku i oslobole ga. Oni pristaju, on potpisuje, oni ga puštaju. Da li je neznanac bio prisilan da potpiše ček?

[6] Ako neznanac izmjenjuje prethodno izložene uslove dobijamo za sledeće situacije:

[1] P čini takvu radnju koju će se situacijski učini A dovesti do određene posledice.

[2] Ova posledica čini radnju A sustinski manje poželjnim načinom ponašanja za Q-a, nego što bi ona bila bez te posledice.

[3] P zna da radnja koju je učinio zadovoljava uslove [1] i [2] i želi da Q zna da je ta radnja učinjena.

[4] P-ov razlog (dio razloga) da nešto učini je taj [on] vjeruje da je taj što Q vjeruje da mu posljedić P-ove radnje, do koje će doći ako učini A, znatno pogoršava izbor da učini A.

[5] Q ne čini A, a njegov razlog (dio razloga) za to je da izbjegne ili smanji vjerovatnoću neželjene posljedice.

[6] Q vjeruje da je P [ili neko drugi] učinio nešto s namjerom da neka posljedica, za koju misli da je Q smatra rđavom, nastupi, ako Q učini A, i Q vjeruje da se želi da on ovo sazna [i da se namjerava da Q zna da se želi da on ovo sazna].

[7] Q vjeruje da bi, i P vjeruje da Q vjeruje da posljedić neke P-ove radnje, ako Q učini A, ostavlja Q-a u mnogo rđavim stanju od onog u kojem bi bio da nije učinio A i da P nije učinio to što je učinio.

17. Ako je ovo prinuda, javlja se nekoliko zanimljivih pitanja. Pomenuci samu jedno, koje nema očiglednih sličnosti sa prvom vrstom prinude o kojoj smo raspravljali. Ako uslov [1] – [7] važe za P-a i Q-a, i ako se osoba R, o kojoj P nikada nije razmišljao [nijeđan dio P-ovog razloga da nešto učini nije taj da to pogoršava R-ov izbor da učini A] uzdrži od činjenje radnje A da bi izbjegla posljedicu P-ove radnje A pošto je takva da, uprkos tome što je usmjerena prema Q-u, pogoda bilo koga navedenom posljedicom da učini A, da je P ne osoba R prinudena da ne čini A?

Iako se mnoga pitanja koja iskrasavaju povodom ovoga, javljaju i u slučaju prvog pojma prinude, nije očigledno da se na njih u oba slučaja mora odgovoriti na isti način. Staviše, ja mislim da bi svako nazvalo slučajem prinude [prepostavljajući da neki slučajevi ove vrste to jesu] drugi slučaj, čak i ako P-u nedostaju neke određene namere i razlozi, prije nego što bi prinudom smatrao prvi slučaj kada P-u nedostaju neke određene namere i razlozi.

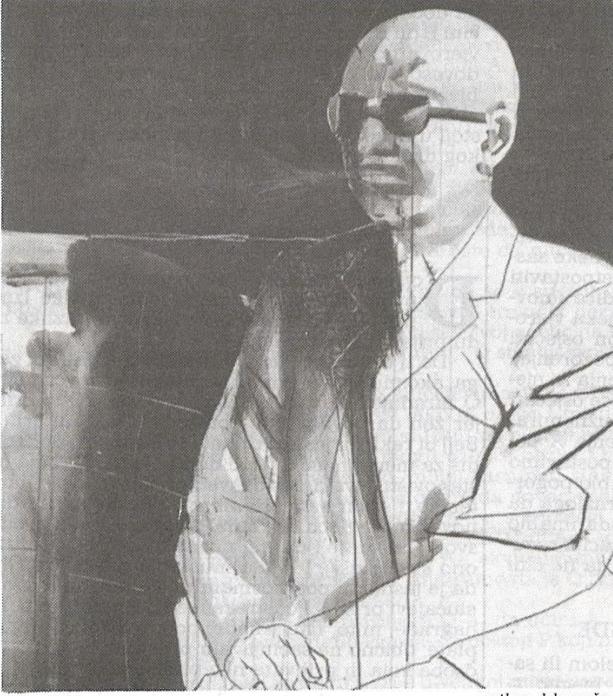

Postoji, dakle, još jedna stvar koju treba razmotriti u vezi sa prvim slučajem, u kojem je P redovni Q-ov snabdjevac drogom. Nije li P, kao dodatak prijetnji da će Q-u uskratiti drogu ako ovaj ne pretuce odredenu osobu, Q-u učinio jednu ponudu? Pošto u ubičajenom i očekivanom toku dogadaja Q ne dolazi do droge prebijanjem ljudi, nije li ovo slučaj u kome P nudi Q-u drogu kao podstrek za nasilje? I ako je P učinio ovu ponudu, zašto smo skloni da cijelu situaciju posmatramo kao situaciju prijetnje, a ne kao situaciju ponude? Radi se o situaciji u kojoj P, jednu radnju (plaćanje 20 dolarja) sa poželjom posledicom za Q-a (dobijanje droge), pretvara u drugu radnju (prebijanje neke osobe). Pošto Q više voli da novcem plati drogu, nego da do nje dolazi prebijanjem neke osobe, i pošto bi Q stvarno više volio da nikog ne tuče, i P vjeruje da je sve to tako, P-ov iskaz je prijetnja uskraćivanja droge ako Q ne istuče neku osobu, i ova prijetnja prevladuje nad svakom sporednom ponudom Q-u ako nekog istuče, čineći cijelu situaciju situacijom prijetnje.

Želio bih da se pozabavim smislim sledećih iskaza: kada neko nešto čini zbog prijetnji, prevladuje i djeluje volja nekog drugog; međutim, kada neko nešto čini zbog ponuda, to nije slučaj. Osoba koja nešto čini zbog prijetnji jeste predmet volje drugog, dok osoba koja djeluje zbog ponuda to nije. Osoba koja nešto čini zbog prijetnji ne čini potpuno voljnu radnju, dok ovo obično nije

Ovaj princip se lijepo povezuje sa nečim o čemu ćemo kasnije govoriti. Jer kada promjena pretežno uključuje prijetnju, prirodno je da Q ne bi želio da dode do ove promjene (pošto bi radile učinio staro A₁ nego bilo koju od dvije mogućnosti nakon promjene). Međutim, kada promjena pretežno uključuje ponudu, Q bi prirodno želio da dode do promjene (pošto bi radile učinio novo A₂ nego staro A₁, pa iako više voli da učini jednu od starih mogućnosti (A₁) nego da učini A₂, on ipak može da učini A₂). Ja ću kasnije tvrditi da ovo željenje ili neželjenje da se učini promjena označava jednu važnu razliku između ponuda i prijetnji.²⁸

D a li je iskaz prijetnja ili ponuda, zavisi od toga kako upotreba iskaza utiče na ubičajeni ili očekivani tok dogadaja. Moglo bi se očekivati da će biti situacija u kojima nije jasno da li osoba čini prijetnju ili ponudu, jer nije jasno šta je ubičajeni a šta očekivani tok dogadaja. I može se očekivati da se ljudi neće složiti da li je nešto prijetnja ili ponuda jer

milan blanuša

Umjesto oduzimanja poželjne posljedice jednoj od Q-ovih radnji, i pridodavanja iste drugoj, P može da oduzme poželjnu posljedicu C nekoj Q-ovoj radnji A₁ i da doda poželjniju posljedicu C drugoj radnji A₂, takođe dostupnoj Q-u. Na primjer, rasturač droge može da kaže Q-u: »Neću ti dati drogu samo za novac, ali ću ti dati drogu boljeg kvaliteta i bez plaćanja, ako pretuceš ovu osobu. »Cini se da je uverljivije misljenje da će, kako neko povećava privlačnost C-a Q-u, u jednom trenutku situacija preći iz one u kojoj prevladava prijetnja lišavanja Q-a posljedice C ako učini radnju A₁ (a ne učini A₂), u situaciju u kojoj prevladava ponuda Q-u da će ako učini A₂ postići posljedicu C. I čini se opravdanim da tvrdimo kako ovaj preokret iz prijetnje u ponudu, u skladu sa povećavanjem vrijednosti posljedice C za Q-a, nastupa u onom trenutku kada A₂ i C postaju za Q-a poželjniji od A₁ i C.²⁷

Naredni princip zadovoljava ovaj zahtjev, i takođe pokriva slučaj gdje je u pitanju ista posljedica koja prelazi sa jedne radnje na drugu kašto je bilo u prethodnom primjeru. Takođe bi trebalo da bude primjenljiv i na slučajeve u kojima su prijetnje i ponude očigledno izmješane. Na primjer: »Ako odes u bioskop daču ti 10.000 dolarja. Ako ne odes, ubici te.«

Ako P namjerno zamjenjuje posljedice dviju radnji A₁ i A₂ dostupnih Q-u na taj način da umanjuje poželjnost ishoda radnje A₁, i tako da povećava poželjnost ishoda radnje A₂ i dio P-ovih razloga za takvo postupanje jeste da na taj način umanji i uveća poželjnost doticnih ishoda, onda

(a) Ova promjena pretežno uključuje prijetnju Q-u ako učini A₁, u slučaju da Q više voli da učini staro A₁ (bez pogoršavanja ishoda) nego da učini novo A₂ (sa poboljšanim ishodom).

(b) Ova promjena pretežno uključuje ponudu Q-u da učini A₂, u slučaju da Q više voli da učini novo A₂ (sa poboljšanim ishodom) nego da učini staro A₁ (bez pogoršavanja ishoda).

se ne slažu oko toga šta je ubičajeni i šta očekivani tok dogadaja, a što bi trebalo da bude osnov u ocjenjivanju da li je nešto prijetnja ili ponuda. Ovo je stvarno slučaj.

Razmotrimo naredni primjer. Q je u vodi, daleko od obale, pri kraju svojih snaga, i P mu se približava u svom čamcu. Obojica znaju da u blizini nema druge nade za Q-ovo spasavanje, a P zna da je Q poštenu dušu koja uvijek ispunjava data obećanja. P mu kaže: »Primiću te u svoj čamac i odvesti na obalu ako i sam tako najpre obećaš da ćeš mi platiti 10.000 dolaru u roku od tri dana pošto stignes na obalu uz moju pomoć.« Da li je ovo P-ova ponuda da spasi Q-a ako ovaj dà obećanje, ili se radi o P-ovo prijetnji da će ostaviti Q-a da se udavi ako mu ovaj ne da obeća? Ako se smatra da je ubičajeni ili očekivani tok dogadaja onaj u kojem se Q davi bez P-ove pomoći, tada P-ova izjava da će spasiti Q-a ako i sam ako Q obeća određenu stvar predstavlja P-ovu ponudu Q-u da ga spasi. Ali ako se smatra da je ubičajeni ili očekivani tok dogadaja takav da osoba koja prilazi čamcem spašava davaljenika, tada izjava da će spasiti Q-a ako i samako Q nešto obeća, predstavlja P-ovo prijetnju da neće spasiti Q-a. Da li je P-ova izjava, da će spasiti Q-a ako i samako Q obeća određenu stvar, ponuda da spasi Q-a ili prijetnja da ga ne spasi, zavisi od toga šta je ubičajeni ili očekivani tok dogadaja.

Pošto se pretpostavlja da je čitaocu jasno koji tok dogadaja smatra ubičajenim ili očekivanim kao osnovu procjenjivanja da li je P-ov iskaz ponuda ili prijetnja, izostrićemo primjer. Pretpostavimo, kao dodatak prethodnom primjeru, da P zna da je Q silno pogriješio prema njemu (ili prema drugim ljudima), ali da za ovo ne može biti zakonski kažnjeno, (pošto zakon ne kažnjava nevaljalstvo ili sličnu stvar). Ili P zna da će Q, ako ga spasi, nastaviti da čini rđava djela. U nekoj od takvih situacija neće biti jasno šta smatramo da je moralno da P uradi i stoga neće biti

18. Trebalo bi da napomenem, iz obzira prema mojoj majci, da je ovaj primjer predložio neko, tokom rasprave na Columbia univerzitetu, cijeli im neču da pominiem iz obzira prema njevoj majci.

Kao poseban slučaj ove vrste situacija, moglo bi se uzeti to što aktivnost jedne dobrovorne organizacije koja traži materijalnu podršku šaljući »poklone«, možda može da se shvati kao suočavanje pojedinca sa slijedećim mogućnostima:

(a) vraćanje poklona i nedavanje priloga uz blago osjećanje neprijetnosti;

(b) zadržavanje poklona uz nedavanje priloga, praćeno izvjesnim osjećanjem krvicu i nespokojstva;

(c) davanje priloga.

19. Prilikom ovakvog objašnjenjavanja kada pokusavamo da pružimo nužne i dovoljne uslove za glavni dio ili srž pojma, a potom bavimo udaljenijim slučajevima, određujući odnose u kojima oni stoe prema centralnim slučajevima, javlja se jedno zanimljivo pitanje. Dati su uslovi za koje tvrdimo da su nužni i dovoljni za glavne slučajevne pojma, ali našizimo na primjer na koji se pojam primjenjuje ali koji ne zadovoljava ove uslove. Kako da odlučimo da li se radi o slučaju koji predstavlja protiv

slučaj kada neko nešto čini zbog ponuda. Kada neko nešto čini zbog ponuda to je njegov sopstveni izbor, dok kada nešto čini zbog prijetnji to nije njegov sopstveni izbor, već izbor nekog drugog, ili nije u potpunosti njegov lični izbor, ili je neko drugo umjesto njega napravio izbor. Kada osoba nešto čini zbog prijetnji ona to radi nevoljno, dok ovo obično nije slučaj kada neko nešto čini zbog ponuda.

— primjer i zahtjeva izmjenu uslova, ili se radi o primjeru koji traje svrstat u sporedne slučajevima, uz zadržavanje neprimenjenih uslova? Nadam se da čitaoci ne nalaze prigovore povodom mog razmatranja nekih slučajeva kao slučajeva koji bi mogli da zadovoljavaju glavne uslove (u prethodnom odjeljku) i razmatranja drugih slučajeva kao sporednih [kasnije u ovom odjeljku], uprkos tome što ovde nisam naveo razloge na kojima zasnivam tako razvrstavanje pojedinih slučajeva.

Umjesto postupka kojeg sam se držao u prvom dijelu ovog odjeljka može se prihvati prethodno objašnjeni priručnik kao cijelo objašnjenje, tako da se proširi pojmom o tome spram kojih se sve radnje može upotrebljavati prijetnja. [Zašto baš ova zamjena, postaće jasna kada čitalac bude našao na iskazu označene brojevima (1)-8], koji uskoro slijedi u tekstu. Uz simbole upotrebljene u ovim iskazima, ova zamjena bi uključivala stav da prijetnja nije usmjerena samo na radnju A nego i na radnju B. Čini mi se da postoji neki, ma koliko tanušan razlog, za tok koji sam slijedio u tekstu, ali ujedno nije sasvim jasno da bi bilo što bi malo neku veliku važnost zavisilo od toga koji se postupak prihvati.

20. Citaoci kojima ovdje smeta moja (nesistematično nedosledna, nebriznja, nepazljiva) upotreba znakova navoda, znaće kako to da je ispravno. Neko bi mogao da želi da ograniči konačnu formulaciju takvog načela na taj način, da se neki slučajevi u kojima P ne zna da ri i ne imaju isti referenci, ne računaju kao slučajevi u kojima P prisiljava Q-a da čini B.

21. Treba primijetiti da posljedica uslova 4 nije ekvivalentna sa: P prisiljava Q-a da čini B₁ ili P prisiljava Q-a da čini B₂, ili ..., ili P prisiljava Q-a da čini B_n.

22. Neko bi mogao da otkljeva da primijeni ovaj princip takav kakav jeste u onim situacijama, u kojima P ne zna da je Q onesposobljen na neki sasvim poseban način, tako da ne može drugačije da čini. A osim čineći neku užasno djelu B₁. Takođe se mora paziti da se za klijuci do kojih se dolazi primjenom ovog uslova ne shvate pogrešno, kao u slučaju [kada je n = 1] gdje savjetuje Q-u da ide u bioskop a P mu prijeti smrću ako ne ode u bioskop. Pošto

SLOBODA I PESIMIZAM

jasno da li je njegov iskaz prijetnja ili ponuda. U drugim slučajevima situacija ove vrste biće jasno da smatramo da je moralno da P ostavi Q-a da se udavi pa će stoga njegov iskaz biti ponuda.²⁹

Do sada smo razmatrali one prijetnje koje su uključivale određena odstupanja od uobičajenog ili očekivanog toka dogadaja. Nameće se pitanje – da li uobičajeni ili očekivani tok dogadaja sam po sebi može da ključuje prinudu? Pretpostavimo da robovlasnik obično tuče svog roba svakog jutra, bez obzira na njegovo ponašanje. Danas kaže svom robu: »Sutra te neću tući ako i samo ako sada učiniš A.« Neko bi to smatrao prijetnjom, dok bi neko drugi bio u iskušenju da u ovome vidi ponudu. Povezujem ove suprotnostavljenje sklonosti sa razilaženjem između uobičajenog toka dogadaja, u kojem roba tuku svako jutro, i (moralno) očekivanog toka dogadaja, u kojem se to ne događa. Predlažem da ovo posmatramo kao situaciju prijetnje, i da ovde moralno očekivani tok dogadaja ima prednost nad uobičajenim tokom dogadaja kada procjenjujemo da li je u pitanju prijetnja ili ponuda.³⁰

Neko može misliti da u odlučivanju da li je nešto prijetnja ili ponuda, (moralno) očekivani tok dogadaja uviđe ima prednost nad uobičajenim ili redovnim tokom dogadaja, kada se oni razilaze. Nije očigledno da je tako. Narocito imam na umu ranije pomenuti primjer, gdje vam vaš redovni snabdjevac drogom kaže da će nastaviti da vas snabdijeva ako i samo ako istučete određenu osobu. Pretpostavimo da je ovde moralno očekivani tok dogadaja takav da vas on ne snabdije drogom, ali tok dogadaja koji čini osnovu prilikom odlučivanja da li vam je on prijetnja ili učinio ponudu jeste uobičajeni, mada ne i moralno očekivani tok dogadaja (u kojem vas on snabdjeva drogom za novac). Na temelju ovoga mi možemo da dodemo do zaključka da vam je on prijetnja.

Tako se u oba slučaja, i u slučaju roba i u slučaju narkomana, uobičajeni i moralni tok dogadaja razilaze. Zašto u jednom slučaju biramo jedan, a u drugom slučaju drugi kao osnovu spram koje procjenjujemo da li je u pitanju prijetnja ili ponuda? Čini se da je važna razlika između ovih slučajeva u tome što bi sam rob više volio moralno očekivani nego uobičajeni tok dogadaja, dok bi narkoman više volio uobičajeni nego očekivani tok dogadaja.³¹ Možebiti da u slučaju razilaženja uobičajenog i moralno očekivanog toka dogadaja, tok dogadaja koji više voli osoba koja obavlja datu radnju treba da bude uzet u obzir prilikom donošenja odluke da li je uslovjavajuća izjava drugog lica uspostavila prijetnju ili ponudu.³²

Postavio sam pitanje da li uobičajeni i očekivani tok dogadaja sam po sebi može da uključuje prinudu, što me je odvelo razmatranju slučajeva u kojima se uobičajeni i (moralno) očekivani tokovi dogadaja razilaze. Sada bih želio da ponovo razmotrim ovo pitanje, za slučajevu u kojima nema tog razilaženja. Može li P, rekvazi da će dovesti do nekog ishoda ako Q učini A (gdje je ovaj ishod takav da bi P, ako Q učini A, doveo do njega u uobičajenom i (moralno) očekivanom toku dogadaja), prisiliti Q-a da ne čini A? Pretpostavimo da se u uobičajenom i moralno očekivanom toku dogadaja ljudi kažnjavaju za kradu. Zar pravni aparat ne prisiljava neke ljudе da ne kradu?

Mogli bismo se zapitati, ako je tip radnje ili sam ishod dio uobičajenog i očekivanog toka dogadaja ako Q učini A, da li treba uzeti u obzir uobičajeni i očekivani tok dogadaja umanjeno za ovaj tip radnje, ili ishod, kao osnov za procjenu da li je dati iskaz prijetnja. Ako bi nakon ovog iskaza posljedice jedne radnje bile rđavije nego što bi bile u ovom novom toku dogadaja (tj. u uobičajenom i očekivanom toku dogadaja koji je lišen navedenog tipa radnje ili ishoda), radi se o prijetnji. Ali ko zna kako bi svijet izgledao kada ne bi bilo kazne za zločine? Moglo bi se čak desiti da bi stvari stajale tako loše da bi institucija kažnjavanja zločina popravljala posljedice skoro svih radnji, pa bi stoga, shodno prethodnoj sugestiji, bila više nalik instituciji ponude.

Jedan drugi postupak daje razumnije. Trebalo bi razmotriti uobičajeni i očekivani tok dogadaja, ako Q učini A, bez uzimanja u obzir P-ovog djelovanja ili bez određene posljedice do koje bi P doveo, pa u ovom okviru procjeniti da li P-ov iskaz uspostavlja prijetnju, iskaz da će ako Q učini A on učiniti određenu radnju ili dovesti do određene posljedice (tj. da li P-ov iskaz, ako se ostvari, čini Q-ovo činjenje A lošijim, nego što bi bilo u ovom novom toku dogadaja).

Ostaju neki problemi oko toga šta bi tok dogadaja bio bez ovog čina, ali ovo se čini otklonjivim. Š ovog stanovišta, mada je u uobičajenom i očekivanom toku dogadaja Q kažnjen za kradu, iskaz da će biti kažnjen za kradu ubrajaće se u prijetnju pošto čin kažnjavanja, ako Q krade, nepovoljno uslovjava poslje-

dice jednog Q-ovog čina (krade) u okviru konteksta uobičajenog i očekivanog toka dogadaja koji je lišen ovog čina kažnjavanja.³³

Prema prethodno datom objašnjenju (prve vrste) prinude, prijetnje su nužne za prinudu. Objašnjenje bi se moglo proširiti tako da uključi i neke ponude, ako su jasne situacije u kojima je Q prisiljen da učini A čak i ako Q čini A zato što je P ponudio da učini B ako Q učini A. Uprkos tome što sam sklon da kažem da se nikada ne radi o prinudi kada neko radi nešto zbog neke ponude (osim u ranije razmatranom slučaju gdje robovlasnik čini ponudu robusu), postoje jedna vrsta situacija gdje jeponuda tijesno povezana sa prinudom ili pokušajem prinude, koju smatram problematičnom. Pretpostavimo da P zna da je Q počinio ubistvo i poznati su mu dokazi koji su dovoljni da Q-a optuže. P kaže Q-u: »Ako mi daš 10 000 dolara, neću te odlati policiji.« Pretpostavimo da bi P saopštio sve što zna policiji, kada ne bi bio u stanju da stupi u vezu sa Q-om i saopšti mu svoju ponudu. Staviše, u ovoj situaciji se od P-a (moralno) očekuje da saopšti policiji poznate informacije. Tako u uobičajenom i očekivanom toku dogadaja, P saopštava policiji sve što zna (bez obzira da li mu Q daje 10 000 dolara ili ne). Stoga bi prije izgledalo da P nudi da ne predaje informacije policiji nego da prijeti da će ih predati. Ipak smo u velikom iskušenju da kažemo, kada Q plati P-u 10 000 dolara jer prihvata ponudu, da je ustvari bio prisiljen da to učini.³⁴

Ako je sljedeći princip ispravan, onda bi ovo bio slučaj prinude:

Ako P ponudi da se uzdrži od pomaganja nekom, ko prijeti Q-u nekom prisilnom posljedicom³⁵ ako Q učini A, u zamjenu za Q-ovo činjenje radnje B, iako bi izvjesnost prijetnje ovom poslalicom³⁶ ako Q ne učini B prisudilo Q-a da učini B, tada je Q, čineći B zbog ponude, zapravo bio prisiljen da učini B.

Slučaj sličan prethodnom jeste onaj kada policija uhapsi Q-a za zločin, vjerujući da ga je on počinio i imajući dovoljno dokaza za optužbu. U toku islijedivanja, dolaze do zaključka da Q zna ko je počinio jedan drugi zločin, i kažu mu da ga neće optužiti iako i samo ako im kaže ko je počinio taj drugi zločin. Da policija nije mislila da Q zna ko je počinio drugi zločin, podigli bi optužnicu. Pošto se od njih moralno i očekuje da optuže zločinca, reći ćemo da je Q-u policija učinila ponudu da ga ne optuži prije nego prijetnju da će ga optužiti. Ako Q otkrije ime osobe koja je počinila drugi zločin, s namjerom da izbjegne optužbu, mnogi bi bili u velikom iskušenju da kažu da je Q bio prisiljen da im pruži informaciju. Navedeni princip omogućice ovakav zaključak. Mada ne poričem da bi neko mogao reći, u nekom uobičajenom smislu sledećih iskaza: »Q je bio prisiljen da učini ono što je bio radio«, »Q nije imao izbora«, nisam u stanju da se odlučim da li je u ovim slučajevima Q bio prisiljen da učini to što je učinio. Ovo ostavljam otvorenim pitanjem.

Dva prethodna slučaja su slučajevi gdje se od P-a moralno očekuje ili zahtijeva da nešto učini, i on bi prirodo do učinio (predao ubicu policiji, optužio Q-a). Značajno je pomenuti slučajevi u kojima P ima zakonsko i moralno pravo da nešto učini ali se ne bi odlučio da to učini (čak i ako Q ne učini A) kada ne bi pokušao da iznudi od Q-a radnju A. Na primer, P ima pravo da gradi na njegovoj zemlji zaklanjajući time Q-ov vidik, ili ima pravo na Q-ovu hipoteku, ili ima pravo na pokretanje postupka protiv Q-a (na temelju validnog i pravosnažnog zahtjeva) ali se ne bi odlučio da to učini (mije vrijedno truda, P nema prijekih potreba za sredstvima, itd.) kada ne bi želio da Q učini A. P kaže Q-u da će sve dok on ne učini A, zidati zaklanjajući mu vidik, opterećivati njegovu hipoteku, ili pokrenuti postupak protiv njega, itd. Pošto P-ova radnja nije dio moralno očekivanog toka dogadaja (nije slučaj da se moralno očekuje da P to ne čini) i pošto u uobičajenom toku dogadaja P ne bi to ni učinio, objašnjenje pruža rezultat koji bi neko mogao prizeljkivati: U ovim slučajevima P prije prijeti da će izvesti neke radnje nego da ih neće izvesti.

(nastaviće se)

Q, koga P prisiljava da ide u bioskop, može da ide u bioskop samo ako učini ono što mu R savjetuje, mi čemo primjeniti ovog uslova doći do zaključka da P prisiljava Q-a da učini ono što mu R savjetuje da učini, što lako može da izazove zabunu.

23. Korisno bi bilo razmotriti pitanje zašto se iskazi koje bismo dobili zamjenom »prisiljava Q-a da čini A« sa »ubjeđuje Q-a da čini A« [uz ostale očigledne izmjene] od [1]-[8], nezadovoljavajući, dok iskazi od [1]-[8] sami po sebi, takvi kakvi jesu, nisu nezadovoljavajući na isti način.

24. Drugi autori (Lawwell i Kaplan, Dahl) ne kažu da su prijetnje uključene, nego tvrde da motivi, ili pozitivne nagrade, prisiljavaju.

25. Da bi se uzeo u obzir uslov 7 iz odjeljka Uslovi priude, ovđe bi bio potreban mnogo složeniji iskaz. (Ovaj uslov je bio prikazan primjerom u kojem P kaže da će uključiti svoj slušni aparat ako Q izgovori još jednu riječ.) Pošto se u ovom odjeljku ne razmatra ni jedan primjer koji narušava uslov 7, problem se izbjegava.

26. P može da prijeti Q-u čak i ako to ne pogoršava ishod Q-ovog činjenja neke radnje, sve dok P vjeruje u suprotno. Slično važi i za ponudu. Nećemo se baviti ovim problemom pošto takve prijetnje i ponude obično i ne poštovaju željeni rezultat kod Q-a.

27. Zanemarujem probleme u kojima se radi o posljedicama u neprekinutom nizu, pošto je moguće da tu nema prve takve kojoj se mijenja preferencija, ili promjene od neke preferencije do ravnodušnosti.

28. Pojam o kojem se ovdje radi trebalo bi razlikovati od jednog drugog pojama: i prijetnja Q-u x-om ako učini A, i ponuda y-a Q-u ako ne učini A, pretežno uključuju ponudu [prijetnju] ako skoro za svaku radnju B, ako se Q-u i prijeti sa x, ako učini B, i nude y učini B, Q više voli da učini B [ne učini B].

29. Zanemarujem probleme koji nastaju zbog razilaženja između onoga što P vjeruje da jeste moralno očekivani tok dogadaja i onoga što jeste moralno očekivani tok dogadaja. Na primjer kada P vjeruje da je moralni zahtjev da pusti da se Q utopi, iako je moralni zahtjev koji mu se postavlja taj da spase Q-a.

Razmotrimo još jedan slučaj [prema Braithwaite-ju]. P i Q su susedi, i P bi vježbao na viloni svake noći bez obzira da li je Q tada u svom stanu ili ne. Q ne podnosi kada P vježba i zahtijeva da P prekine s time. P odabi. Postavlja se pitanje novčane nadoknade da bi P prestao da vježba. Pretpostavimo da P svojim vježbama ne narušava Q-ova prava vlasništva, te da je najmanji iznos novca skojim bi se moglo postići da P prekine sa sviranjem godinu dana, 500 dolara, a da je najveći iznos koji je Q spreman da da za jednogodišnji prekid 2000 dolara. (Obje sume označavaju njihove stvarne sklonosti.) Pretpostavimo da P kaže da će prestati da vježba na godinu dana ako i samo ako mu Q plati n dolara. Intuitivno bi se moglo reći da postoje neki iznos novca n, takvi da pominjući njih P u stvari nude da zaustvrat prekine sa vježbanjem, i takvi [veći] iznosi, da pominjući njih P u stvari prijeti Q-u da neće prestati sa sviranjem sve dok ne dobije novac. Teškoće da se na pojavi teorija razumne, ili pravilne, ili poštene cijene, ovdje se ne mogu izlagati. Razilaženja u pogledu obima unutar kojeg treba da se nalazi poštena cijena, ili oko toga da li uopšte postoji ili ne koherentni pojmovi poštene cijene primjenjivi na ovu situaciju, mogu da vode razilaženja omoiko toga da se ovdje radi o prijetnji ili ponudi.

30. Prema drugaćem stanovisu to bi bila nekakva ponuda ali činjenje nećeg zbog takve ponude, računalo bi se kao prisnuda da se ne štoste uradi. Ovo bi zahtijevalo da naše predašnje objašnjenje prisnude promijenimo tako da obuhvati i činjenju zbog ovakve ponude. [Ovo su ponude da se ne nastavi uobičajeni mada moralno zabranjeni tok dogadaja, tj. ponude da se okreнемo /makar privremeno/ moralno očekivanom toku dogadaja koji primalač ponude više voli u uobičajenom toku dogadaja.] Citaoci koji smatraju da nije opravданo što iskaz robovlasnika nazivam prijetnjom, mogu da ga smatraju ponudom a da »prijetnji« iz odjeljka Uslovi priude uzimaju kao tehnički termin koji uključuje takve ponude.

31. Sta ako on više voli da mu se nude drogovi, ali ne može da odloči da je kupi kada mu je dostupna?

32. Kao plodno tle za provjeravanje intuirija i teorija, predložio bih slučajevi gdje se uobičajeni i moralno očekivani tokovi dogadaja mogu razilaziti, i gdje nije sasvim jasno što je tacno moralno očekivani tok dogadaja. Pretpostavimo da je neki narod N objavio da će budući i činjenju zbog ovakve ponude. [Ovo su ponude da se ne nastavi uobičajeni mada moralno zabranjeni tok dogadaja, tj. ponude da se okreñemo /makar privremeno/ moralno očekivanom toku dogadaja koji primalač ponude više voli u uobičajenom toku dogadaja.] Citaoci koji smatraju da nije opravданo što iskaz robovlasnika nazivam prijetnjom, mogu da ga smatraju ponudom a da »prijetnji« iz odjeljka Uslovi priude uzimaju kao tehnički termin koji uključuje takve ponude.

33. Kao plodno tle za provjeravanje intuirija i teorija, predložio bih slučajevi gdje se uobičajeni i moralno očekivani tokovi dogadaja mogu razilaziti, i gdje nije sasvim jasno što je tacno moralno očekivani tok dogadaja. Pretpostavimo da je neki narod N objavio da će budući i činjenju zbog ovakve ponude. [Ovo su ponude da se ne nastavi uobičajeni mada moralno zabranjeni tok dogadaja, tj. ponude da se okreñemo /makar privremeno/ moralno očekivanom toku dogadaja koji primalač ponude više voli u uobičajenom toku dogadaja.] Citaoci koji smatraju da nije opravданo što iskaz robovlasnika nazivam prijetnjom, mogu da ga smatraju ponudom a da »prijetnji« iz odjeljka Uslovi priude uzimaju kao tehnički termin koji uključuje takve ponude.